

משמעותית אחת, פגישתה של הגיבורה עם דמות נשית ששמה "המכונפת" ושעל כרטיס הביקור שלה כתוב: "השכינה, או צ'כונה. התמסרה פעם לגדול מכל. אשה עזובה, ייעוץ אישי ומשלוחים לבית הלקוח" (עמ' 43).

"השכינה", שהיא עולם ומלואו ביהדות, ולא נרחיב כאן, מורדת מן השמים (כמו הילל בן שחר, הוא "לוציפר" בנצרות, המורד באלוהים וחובר לשטן) אל קרקע המציאות והופכת להיות "צ'כונה", כלומר שכונה עירונית סתם עלי אדמות. עם זאת, המחברת לא מוותרת על סייעתא דשמיא שלה. היא מוסיפה לצטט משיר השירים, עורכת סיורים "בסוד הקסם הבורגני" ומסייעת לגיבורה להצית את בית אהובה. במילים אחרות, היא חוברת אליה במרידה שלה ב"מכלול" בשם "האהבה והמצאת הזמן הדקדוקי עתיד".

בנקודה אחת סוטה מטלון מהטקסט של סטיינר ומשמיטה את משפט הסיכום מדבריו. אצלו, לאחר המשפט הנזכר לעיל, מופיע משפט נוסף: "איחודם של השניים (האהבה והזמן הדקדוקי עתיד, ע.ל.), אם יתרחש אי פעם, הוא ימות המשיח".

מטלון אינה מאמינה בכך. קץ הימים המשיחי איננו באופק הציפיות של נובלה זו. נהפוך הוא. היא מאמינה במאבק בשיתוף כוחות אלוהיים אנרכיים כמו "השכינה או: צ'כונה". (ואולי גם קבלת הפנים הקשה שבה נתקבלה, הוא חלק ממאבקה זה).

שלוש יחידות בספרות ולשון

אומר מיד, אינני מחסידיה המושבעים של אורלי קסטל-בלום. בוודאי לא של הרומן האחרון שלה *טקסטיל* (הספריה החדשה, סימן קריאה הקיבוץ המאוחד, 2006). נזיד עתיר משמנים (סמליים) ודל בתבלינים (אמנותיים) שלא נאפה כהלכה. לא קשה להסכים עם התכנים - ציור גרוטסקי של ישראל בשנות אלפיים - אבל קשה ליהנות מהמרקמים שכמעט אינם קיימים. הביקורת כבר שבה וציינה כי לאורלי קסטל בלום יש עין רואה ואוזן שומעת רגישות והיא קולטת היטב את כל הטרנדים האחרונים שבמציאות הישראלית, אבל הכל אסוף כאן מפני השטח ונמסר באופן גולמי כמעט ללא שום עיבוד: אמנדה גרובר, מנהלת מפעל הטקסטיל 'לילה לי לוי' המייצר פיזמות ללא חשש שעטנו לציבור החרדי, מתה בניתוח להשתלת שכמות, המילה האחרונה בתחום הכירורגיה הפלסטית. בעלה עירד גרובר, ממציאן גאון וחתן פרס ישראל, שוקד על פיתוח מטי"ת, מדים נגד טרור, עשויים

עליו הוא בונה את השקפת עולמו, הוא לנתן אותו מכלול רציונליסטי ולהציב במקומו אקזיסטנציאליזם דתי, הבא להתמודד עם "אימת המוות שהיא חוויתו היסודית של החי באשר הוא" (וראה: יהודע עמיר דעת מאמינה עיונים במשנתו של פרנץ רוזנצווייג, עם עובד 2004). בכוכב הגאולה של רוזנצווייג שני משולשים. האחד: אלוהים, עולם, אדם. השני: בריאה, התגלות, גאולה, המורכבים זה על זה. מבנה מסובך, שהבנתו לא חיונית כרגע לענייננו, אבל תמצית דבריו מעניינת: "מטרת פעולתו של אדם בעולם היא גאולה. התנאי ההכרחי לפעולה זו הוא אהבה. אהבה היא המבע הנגלה של מהותו הנצחית של אלוהים". רכיבים אלה (גאולה, אהבה, אלוהים) קיימים גם בנובלה של מטלון (היא אף מרבה לעסוק "במשולשים" נוצריים אמנם, בעמ' 51), אך בוודאי שמטרתה בראש ובראשונה היא לנתן את "המכלול" שאינו מותר מקום לאהבה טוטלית ומערערת-כל, כפי שהיא מתארת אותה.

מטרה זו מושגת באמצעות שרשרת אירועים הזויים ששיאם הוא מעשה ההצתה, תפיסתה על ידי ארבעת נציגי הממסד - "הכבאי, השוטר, הרעיה והאיכר החכם" - והבאתה לפני שופט שגוזר את דינה. לא אוכל להרחיב ואציין רק בקיצור: לאחר שנעזבה על ידי פאוזיה אוסף אותה "תלת קטנוע קומותיים" נהוג בידי דוכיפת פוחלץ המצמיד למצחה שממית, סמל למזל טוב ולתשוקה מינית ונפרד ממנה במילים "זה הסימן שלך. את אדם מסומן" (עמ' 22), שניתן לראות בו, בניגוד לאות קין, את מי שמסומן כקורבן של אהבה. בהמשך היא נופלת בידי שלושה פועלים המכונים "פועלי תשתית". הם שואלים אותה אם היא "מסכימה לאונס קבוצתי?" היא משיבה: "בשנים האחרונות התרחקתי מכל רעיון של פעולה או סולידריות חברתית", אבל היא מוכנה הפעם לנסות, כי "אני צריכה לצאת מעצמי" (עמ' 28). סיטואציה משעשעת וביקורתית למדי על כל מיני אופנות חברתיות ומגדריות. בהמשך המסע הנפתל היא נתפסת כ"מסיגת גבול" בידי שכן, "איכר חכם", יהודע ש"כל פעולה אנושית מכילה את תבוסתה", וכי "הפתח חזק מן האהבה". האיכר בקי בכתבי צ'כוב וביספורו "הגברת עם הכלבלב" ולדבריו זו "אחת היצירות הבודדות שלו שמניחות בריצנות אפשרות של אהבה... וגם זה בקושי, רק מחוץ לסדר החברתי" (עמ' 38). כלומר שוב ושוב הסדר החברתי או "המכלול", כשמו בנובלה, עומד בין האדם לבין חייו האמיתיים.

כדי לקשור את הקצוות אזכיר עוד התרחשות

מבחינה תיאולוגית, הוא לא רק הסתרת העתיד מידיעת האדם, אלא גם הסרת ההשגחה האלוהית מן העולם (כפי שארע, לדברי פרשנים אחדים, בשואה). בנובלה של מטלון גילוי הפנים של הגיבורה חושף בעצם את הפנים הנסתרות שלה, כלומר של האהבה, קרי של טירופה ברגע שהוסרה ממנה "ההשגחה הממסדית" (אבל לאו דווקא האלוהית, כלומר של אל לא ממסדי).

אדגים זאת בקטע נוסף. בתחילת הנובלה ממתנה הגיבורה למונית, "רצוי מהשטחים", שתסיע אותה ליעדה. אוספת אותה מונית נהוגה בידי פאוזיה, ששמה בעצם ליאורה. למשפחה שלה היתה חנות למחוכים ברמאללה, ולאחר שפשטה רגל השכירו אותה לחמאס וייצרו בה מחוכי נפץ, שפאוזיה דגמנה. כאשר הנוסעת שואלת אותה אם איננה חוששת לנסוע בכל המקומות המסוכנים הללו, משיבה לה פאוזיה במילים: "אלוהים לא מכיר אותי". ואילו כאשר מבקשת פאוזיה מהנוסעת שלה לומר מה בדיוק הסיפור שלה, אומרת לה הגיבורה: "אהבנו בטירוף, ברחנו בטירוף, ובסוף הוא לא בא בגלל המכלול. אני הולכת לשרוף לו..."

לפנינו שפע של הקשרים - פוליטי (רצוי מהשטחים), זהותי (פאוזיה שהיא בעצם ליאורה), אמוני ("אלוהים לא מכיר אותי") וכדומה - שגלסנר לא מזכיר כלל. עבורו כל הסיפור הוא "אהבנו בטירוף, ברחנו בטירוף" וחסל.

אלא שצריך לשים לב לעובדה שהמילה "מכלול" מודגשת במקור בגופן שונה ובאות מוטה, וברור שיש לכך כוונה מיוחדת. פאוזיה אומרת: "האהבה היא הזרוע שמושטת לך מהעולם ועוקרת אותך מתוכו". אחר כך היא שואלת את הגיבורה מהו המכלול, ועל כך זו משיבה לה: "אישיות ציבורית וסמכות מוסרית". פאוזיה, שחשה בפוטנציאל המהפכני של התשובה, מגיבה בשריקת התפעלות: "הלכת על הכסף הגדול, עיוני. איזה ארגון שלח אותך" (עמ' 16).

"המכלול" הוא מושג מתחום הפילוסופיה האידיאליסטית, והוא מציין את מכלול ההווה הנתפסת כאחדות קוהרנטית אחת. הגיבורה מגדירה אותה "אישיות ציבורית וסמכות מוסרית", דהיינו זו הכופה על אהובה כללי התנהגות המרחיקים אותו ממנה. פאוזיה, ש"אלוהים לא מכיר אותה", רואה נכוחה את "האהבה כזרוע שמושטת לך מהעולם ועוקרת אותך מתוכו", כלומר מתוך "המכלול".

איני בטוח אם מטלון מודעת לכך, אבל המהלך הראשון של הוגה הדעות היהודי פרנץ רוזנצווייג בספרו המהפכני *כוכב הגאולה*,

סתם רישול. הלאה:

...בזמן האחרון, עקב צרות אחרות סבל המדען המוכשר מדכדוך של עוגמת נפש... (עמ' 13).

"דכדוך של עוגמת נפש! עוד היינו עלולים לחשוב שהוא סבל "מדכדוך של התרוממות נפש". ובהמשך באותו עמוד: "אור לבן פלוארוצנטי צרם באישוניו..." כידוע, צליל צורם באוזניים ואור צורב בעיניים, אבל אור שצורם באישונים? ואלה אינם דקדוקי עניות, אלא טיבה של לשון זו בכלל, כפי שתוכיח הפסקה הבאה, שבה נסיים. פסקה זו מתארת את מצבה של מנדי לאחר הניתוח שממנו מתה כעבור כמה עמודים:

עם הביקורת על ספרה של שרה שילה שום גמדים לא יבואו, גם שם הביקורת התלהבה ואני הסתייגתי מאותם טעמים. אבל אצל שרה שילה היה לפחות ניסיון של סגנון ואילו אצל קסטל-בלום היא פשוט אוספת חומרים מהשטח ומכניסה אותם כמות שהם לספר. לעתים רחוקות אלה שכיות חמדה, כמו "הדיבור ממקום של..." (ובעניין זה אני מסכים עם הערתה של יהודית אוריין במאמרה בגיליון הקודם של 'עתון 77'). אלא שבדרך כלל העברית שלה קורסת תחת עומס של עגה, סלנג, ולעז אמריקני, עד שלא נותר ממנה כמעט כלום. מוכרחים לטעום זאת כדי לחוש בכך. הנה כמה דוגמאות:

בשעת בוקר אחרי שכולם הלכו לעבודה, ישבה לירית במרכז המסחרי "מיקדו", תב"צ, ב"קפה או לה", שרק במקרים מיוחדים מגיש קפה בלי חלב, וחיכתה המון זמן להפוך במאג שהזמינה... הגיע ההפוך במאג ולירית אמרה למלצרית שהיא חיכתה יותר מעשר דקות והמלצרית ענתה לה שזה מה שמחכים פה להפוך במאג" (עמ' 159).

אוקיי. או זה תואם אחד לאחד את המציאות ממש כמו שהטלנובלה "רמת אביב ג'" תאמה את המציאות של רמת אביב ג'. אבל, האם די לנו בכך? הנה עוד דוגמה:

עירד גרובר, שאמנם היה בן חמישים, אבל בחודש האחרון היה כה מדוכא עד כי נראה כבן שישים וחמש... (עמ' 12).

ראשית, איזו עליבות של תיאור! לומר על בן חמישים כי נראה כבן שישים וחמש, האם זה מתאר לנו משהו? שנית, מהו כאן אותו "שאמנם"? ומהו אותו "אבל"? סרבול מיותר לגמרי! וזה לא סלנג ולא לשון דיבור, אלא

מזן מיוחד של קורי עכביש. לאחר מות אשתו, עליו הוא מתבשר בהיותו בארצות הברית, הוא לוקה בתסמונת פוסט-טראומטית שמקורה במעבר לשכונה החדשה והיוקרתית תל ברוך צפון, הלא היא תב"צ, דרומית לשני בתי העלמין הגדולים בקריית שאול. לזוג שני ילדים, בן, דעאל, צלף בצה"ל העוסק בסיכול ממוקד ובקריאה לרוחב של ספרות מופת. בגללו, בעצם, נכנסת אמו לניתוחים מסובכים הדורשים הרדמה ארוכה, ובוהו האחרון גם מתה, ובת, לירית, פריקית של מזון אורגני החיה במושב בדרום. הבת יורשת לבסוף את המפעל ועליה מוטלת ההחלטה אם להמשיך את המסורת המשפחתית. כל זאת על קצה המזלג, ואילו ברומן כל פסקה וכל משפט גדושים סמליות כרימון. הנה פסקת הפתיחה שלו:

ברחוב יוכבד בת מרים פינת רחוב אלכסנדר פן עמדה מונית באורות דלוקים ומנוע כבוי. על החלון האחורי שלה היה כתוב באותיות כתב לבנות וגדולות: אני נוסע על גאז, ואתה? (עמ' 9).

הביקורת התנפלה על כך כמוצאת שלל רב. אסתי אדיבי-שושן, למשל, כתבה במוסף תרבות וספרות של 'הארץ' (16.06.06): "המונית, המכריזה במשפט הפתיחה של הרומן על הוויית המשודרגת בכיתוב על חלונה האחורי, מעידה על דלדול המורשת של הספרות העברית. יוכבד בת מרים ואלכסנדר פן אינם עוד שמות של יוצרים מרכזיים, אלא צומת רחובות שמונית מחכה בו לנוסע...". לטעמי, תורמת קסטל-בלום עצמה לדלדול המורשת הזאת בכתיבתה. (כבר פסקת הפתיחה מכילה כמה פרכות לוגיות ולשוניות: ראשית, מדויק יותר לומר אורות דולקים ולא "דלוקים". שנית, כל נהג יודע, שמונית שמונעה "כבוי" ואורתיה "דלוקים", תרוקן חיש מהר את המצבר שלה. שלישית, בעברית תקנית כותבים גז ולא גאז, אלא אם מתכוונים לקונצרט ג'אז). ובאמת, הבעיה העיקרית היא שהרומן הזה מדדה על רגליים לשוניות דקות ועקומות. אסתי אדיבי-שושן מודעת לכך, אבל היא סבורה שאלה הולמות את היצירה. היא כותבת: "גם השפה העברית, כמשקפת את ההווה התרבותית הישראלית, מתגלה בכל דלותה... צירופים מילוליים נהפכים למסמנים קצרצרים ממותגים... תרבות הצריכה ניכרת בריבוי מילים אמריקאיות בדיבור... הדיאלוגים המעטים מורכבים ממילים שדופות וריקות...". קביעותיה העובדתיות נכונות, אלא שמסקנתה שגויה. בניגוד לה אני סבור ששום פואטיקה לא תוכל לכסות על הטעם הלשוני התפל שנותר בפי הקורא. מחלוקת דומה היתה לי

היה ברור שהניתוח הצליח ברמת העיקרון, אבל היו לה כאבי תופת שכמותם לא חוותה מימיה. אפילו לא אחרי שאיבת השומן מהבטן, וזה ניתוח שנחשב למסובך מבחינת שיקום. ביממה שחלפה מאז הניתוח, הופצצה מנדי בכאבים עד לשמים ובמשככים עד לוולטרן ופרקוסט. היא הרגישה שיש עליה מלחמת עולם (עמ' 99).

ניתוח שהצליח "ברמת העיקרון", אבל נחשב מסובך "מבחינת שיקום"; חולה שמופצצת (מלמעלה או מלמטה?) "ככאבים עד לשמים", ו"במשככים עד לוולטרן ופרקוסט". מדוע זה נשמע לי כמו חיבור לא מוצלח של תלמידה ישראלית טיפוסית הלומדת שלוש יחידות לבגרות בספרות ולשון? ועל זה כותב מנחם פרי על גב הספר: "החגיגה הלשונית, החריפות של האפיון, הדמיון המשולח - חוברים כאן לקומדיה גרוטסקית מצחיקה עד אימה ונוגעת ללב".

לקח טוב ב-5 שקלים

בחנות ספרים משומשים ברחוב קינג ג'ורג' בתל אביב עמדו סדורים על כוננית בחוף ספרים הדורים בכריכה קשה ובעטיפת בד מסדרת "ספריה לדור" של 'עם עובד' שנדפסו בדפוס 'דבר' בארץ ישראל בשנת תש"ד (1944). ספר ב-5 שקלים. קניתי את כמעגל הדורות מאת אליעזר שטיינמן, חמש עשרה רשימות על סופרים עבריים, ממאפו ועד מתתיהו שוהם. לאחר שכתבתי את רשימתי דלמעלה על טקסטיל של קסטל-בלום, נפל לידי ספרו של שטיינמן כדבר בעתו. סקרן אותי באמת לראות מה הוא כותב, למשל, על מנדלי מוכר ספרים, מחברם של ספר הקבצנים, עמק